

Praktične životne pouke Brlićka daje malim čitateljima i u zbirci *Dječja čitanka o zdravlju* koja je tiskana 1927. u Zagrebu, u nakladi Higijenskoga zavoda sa školom narodnoga zdravlja. Sastoji se od trinaest pjesama u kojima se, u zabavnom tonu, djeci prenose savjeti o zdravlju, higijeni, dobrim i lošim životnim navikama i sličnim temama. Tako primjerice u pjesmi „Misli Luka, da je mudar“ autorica poduzima pravu malu antipufačku kampanju govoreći mladima o štetnosti duhana za zdravlje: „Zato, što već pušit zna,/ Došao je da pred svima/ Pusti kroz nos dima dva. // Ali znaj, da ovaj dječak/ Nije mudar, već je lud,/ Što si tako kviri grlo,/ Truje mozak, pali grud!“ (223) Upravo ovakav duhovit pristup ozbiljnim temama karakterističan je u njezinim poučnim pjesmicama i pričama kojima je nastojala utjecati na djecu i mlade – ne zastrašivanjem ili ozbiljnim ‘moraliziranjem’, nego duhovitošću, blagošću i iskrenošću. To je najizrazitija osobina Brlićkinoga autorskoga stila i osobnosti – osjećaj za pravu riječ u pravom trenutku.

Prvi svezak *Sabranih djela* Ivane Brlić-Mažuranić završava zbirkom *Srce od licitara* koja je objavljena u Zagrebu 1938., u nakladi Hrvatskoga pedagoško-književnoga zbora. U zbirku su uvrštene pjesme i priče iz prvih dviju Brlićkinih knjiga: *Valjani i nevaljani* i *Škola i praznici*, a sastoji se od jedanaest priča i trinaest pjesama. Zbirka je priređena u dogovoru s autoricom, neposredno prije njezine smrti, tiskana je postumno te je potom doživjela još nekoliko izdanja.

Kritička izdanja poput ovoga važna su jer pružaju dragocjenu građu za daljnja znanstvena istraživanja i analize, a u ovom konkretnom slučaju daju nam i uvid u procese nastanka i recepcije pojedinih tekstova, te razvoja autorskoga stila i osobnosti. Kada je riječ o bogatom i, zasad, do kraja neistraženom opusu kao što je Brlićkin, valjano kritičko izdanje postaje još važnije, a odgovornost njegovih priređivača je velika. Sa zadovoljstvom se može zaključiti kako *Sabrana djela* Ivane Brlić-Mažuranić ispunjavaju svoju svrhu jer je riječ o temeljito i precizno priređenim tekstovima koji nude novi pogled na autoričina poznata i manje poznata djela. Osobito je to prisutno u prvom svesku u kojemu su objelodanjeni autoričini rani tekstovi te mnoge pjesme i priče dosad nepoznate široj javnosti, koje će možda tek sada steći svoju punu recepciju i valorizaciju. U ovakvim je izdanjima uvijek riječ o odnosu prema kulturnom naslijeđu i tradiciji, i o tome koliko nam oni znače danas. Filološka potraga za pričama Ivane Brlić-Mažuranić i usustavljanje njezinoga opusa pokazali su da još uvijek postoji uvažavanje tradicije i potreba njezina svrhovitoga uključivanja u sadašnji književni i kulturni kanon.

Martina Perić

Kvadratura ispričanoga kruga

Hameršak, Marijana. 2011. *Pričalice: o povijesti djetinjstva i bajke*. Zagreb: Algoritam. 211 str. ISBN: 978-953-316-468-7

U knjizi *Pričalice: o povijesti djetinjstva i bajke* Marijana Hameršak istražuje početke zasnivanja i status žanra bajke u okvirima dječje književnosti. Dovodeći ovaj žanr u kontekst

djetinjstva autorica objašnjava kako je u njegovu povijest upisan sustav razumijevanja djeteta, djetinjstva, dječjeg čitanja i slušanja. Pri tome polazi od ranih tekstova Philippea Arièsa kojima su definirane smjernice u razumijevanju povijesnosti kategorije djetinjstva. Ariès je, kako se vidi u prvom poglavlju knjige, u ranom novom vijeku uočio stvaranje novih shvaćanja djetinjstva: prvi je definirao kao „maženje“ (10), odnos prema djeci kao izvoru zadovoljstva, a drugi je vidio kroz odnos „zaštite“ (*ibid.*) i nadzora djeteta. Shvaćanje djetinjstva kao specifičnoga i odijeljenoga životnoga razdoblja oblikuje se kroz institucije odvojenoga školovanja, ponajviše kroz internate. Taj je status djetinjstva nanovo ovjeren u oblikovanju obitelji koja je u petnaestom stoljeću počela funkcionirati kao cjelovita društvena jedinica. Slijedeći prethodnike, sljedbenike i osporavatelje djela ovoga francuskoga povjesničara mentaliteta i svakodnevice, Marijana Hameršak polazi od pretpostavke da je djetinjstvo proizvedena povijesno promjenjiva kategorija.

Bajke i povijest djetinjstva povezani su, kako pokazuje, još od tih prvih Arièsovih tekstova sve do danas kad se ovaj žanr gotovo isključivo dovodi u vezu s djecom i djetinjstvom. U razradi ove veze poziva se na Zohar Shavit, autoricu *Poetike dječje književnosti* (1989). Osim nje, kao primjer tzv. ‘izvanjskog’, socijalno-povijesnoga pristupa uvjetima proizvodnje i recepcije bajki, ističe i tekstove američkoga germanista Jacka Zipesa te niza drugih autora čija su djela djelomice poznata i slabo prevedena u hrvatskoj sredini.

U odmaku od Arièsovih koncepata, Shavit je, kako ističe Hameršak, došla do spoznaje da nova percepcija djetinjstva oblikuje zahtjev za dječjom književnošću kao autonomnim poljem. Ili, riječima Berislava Majhuta, „izvanknjiževna promjena, promjena shvaćanja pojma djeteta“ može „izazvati reviziju književnog modela“ (32). Oblikovanje dječje književnosti kao zasebnoga područja je, prema ovome, direktno povezano s društveno-povijesnim procesima koji su dijete izdvojili kao nezavisnu pojavu. Ovi se izvodi, dakako, usuglašavaju s nizom koncepata koji književne fenomene proučavaju izvan kategorija estetskog, postavljajući ih u društveni i politički kontekst.

Marijanu Hameršak u ovoj knjizi najprije zanimaju slušateljske prakse unutar kojih je, kao dio razumijevanja djece i djetinjstva, oblikovan horizont očekivanja od pojedinih žanrova. Jedan od čestih stavova u kontekstu razumijevanja bajki je njihova štetnost zbog koje ih se, često iz prosvjetiteljske, ali i moralističke perspektive, zajedno s predajama, prokazivalo kao žanrove koji jezovitim sadržajima potiču strašljivost i praznovjerje. U *Pričalicama* se citira niz takvih izvora, od spisa *Upravljanje* Nikole Gučetića iz 1589. u kojem se autor poziva na Platona, tvrdeći kako djecu treba čuvati od ružnih i zastrašujućih priča kako ne bi postala strašljiva i plaha. Preskriptivna, savjetnička pedagoška literatura se na hrvatskom jeziku počinje, sukladno oblikovanju pripadajućeg područja, objavljivati tek u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća. U njoj se generiraju pozitivne, ali i negativne predodžbe o bajkovitim i fantastičnim sadržajima. Navodeći niz publikacija koje su u većoj ili manjoj mjeri propisivale poželjnu dječju književnost, Marijana Hameršak upućuje na zanimljivu činjenicu: među popularnim publikacijama krajem osamnaestoga i tijekom devetnaestoga stoljeća kalendari pozornost u pravilu posvećuju preskripciji ženske, a ne dječje literature. Pozivajući se na istraživanja Divne Zečević, Hameršak upozorava kako su

se, u imanentno didaktičnom diskursu kalendara, „opaske o utjecaju književnosti na djecu odašiljale u formi različitih *pripovezti*“ (40). Za razliku od kalendara, školski udžbenici funkcioniraju i kao savjetnici i kao repozitoriji poželjnih modela pričanja. Autorica navodi niz primjera u kojima se početna fantastična fabula, u kojoj se naoko opisuje susret s nekim nadnaravnim silama, izokreće u prozaičnom razrješenju koje dovodi u pitanje početna očekivanja i napetosti. Niz takvih priča koje demistificiraju susret s nadnaravnim, objavljuje se u drugoj polovici devetnaestoga stoljeća ponajprije u zbirkama za djecu, ali i u dječjim časopisima. Među njima je svakako na posebnom mjestu *Bosiljak*, časopis čiji se djelokrug, sukladno historicističkom, konstruktivističkom pristupu koji zauzima autorica, promatra kroz pitanja kojoj se to djeci i s kojim obećanjima obraćao. U odgovoru na ovo pitanje pomažu pretpostavke o poimanju djeteta i djetinjstva, ali i pozitivnih i negativnih predodžbi o priči i pričanju koje je Marijana Hameršak razradila u poglavljima koja su prethodila ovome. *Bosiljak* se, kako je vidljivo, obraća djeci, ali i puku. Ambivalentan odnos prema predajama, bajkama i srodnim žanrovima koji operiraju s „vampiricama i okrutnim vilama“ (101) prenosi se kroz djelokrug časopisa. Osim *Bosiljka* autorica se bavi i kasnijim *Smiljem*, koje ‘učvršćuje’ ćudorednu pripovijest. Spomenuti ambivalentan odnos prema bajkama djelomice je posljedica tendencije da se bajke, konkretno u *Bosiljku*, preferiraju u odnosu na druge usmene prozne žanrove iz uvjerenja „kako se radi o izmišljenim, besmislenim i nevjerovatnim kazivanjima“ (109) pomoću kojih se, kako je pokazala i Maja Bošković-Stulli, „ideje slavenskog zajedništva mogu širiti bez opasnosti od širenja krivovjerja“ (109). Bajke tako funkcioniraju i kroz obzor nacionalno-integracijskoga procesa koji, kako je poznato, usisava elemente pučkoga provodeći ih prema modernoj građanskoj kulturi.

Na koncu, bajke, slijedom istraživanja Marijane Hameršak, od zabave i pouke uklizavaju u područje unutar kojega se dijete percipira kao kupac. Bajke su upakirane u slikovnice koje se percipiraju kao igračke. Knjige bajki iz 1880-ih pokazuju do danas raširenu praksu da se bajke sustavno objavljuju prije svega kao luksuzno oblikovane monografije. 1879. godine tiskani su nizovi *Priča* (*Priča o ružici*, *Priča o pepeljugi*, *Priča ob obuvenom mačku*, *Priča o crvenoj kapici...*), a 1881. pokrenut je niz *Pričalica* (*Guliver*, *Čarobna frula*, Hoffmannove priče itd.). Među ondašnjim hrvatskim knjigama ovi su se ciklusi izdvajali orijentacijom na fantastične priče i bajke, visokom cijenom, zavidnom likovnom opremom i formatom. Oba su ciklusa, analogno intencijama koje su pratile pisanje onodobnih popularnih žanrova za odrasle, zamišljene prije svega kao bolja alternativa knjigama pisanim na stranim jezicima. Pomak koji se dogodio pokazuje i pomak u percepciji djeteta. Ono više nije jedan, nediferenciran dio puka, niti ga se promatra kroz proces obrazovanja za neko buduće zanimanje. Sada je to po sebi važno biće koje, sukladno njegovoj dobi, u prvom redu ima potrebu za igrom. Zato su *Priče* i *Pričalice* smišljene da, kao dobro odabran dar, zadovolje tu primarnu dječju potrebu.

Prolazeći kroz te različite funkcije, ustrajno poništavajući, kako piše Hameršak, „razliku između djetinjstva i odraslosti, nacionalne integracije i modernizacije, zabave i pouke, usmenog i pisanog, domaćeg i inozemnog“ (158), bajke su mijenjale svoje obličje, ali se kroz njih mijenjalo i obličje djeteta kojemu su se obraćale.

Upozoravajući na povijesnost ne samo žanra već i percepcije djeteta i djetinjstva Marijana Hameršak je svojom knjigom *Pričalice* ispričala uvjerljivu, konzistentnu i novu, u hrvatskoj sredini jednu do sada neispričanu priču. Sasvim je sigurno da nakon nje više nijedna srodna naracija neće moći zaobići pitanja 'koje dijete?' ili 'kakvo djetinjstvo?'

Historizacija ima to svojstvo da postavlja pitanja nad vlastitim temeljima, opisujući njima krug oko vlastite izvjesnosti. U ovom trenutku takva su nam pitanja itekako ljekovita. U sljedećem očekujemo, i veselimo se, da će se iz njih moći iskoračiti u neki novi obzor u kojemu ćemo dobiti opis bajke (ili kojega drugoga žanra) neovisno o vlastitom krugu.

Marina Protrka Štimec

Kulturološka predodžba djetinjstva u dječjem romanu

Zima, Dubravka. 2011. *Kraći ljudi: povijest dječjeg lika u hrvatskom dječjem romanu*. Zagreb: Školska knjiga. 379 str. ISBN 978-953-0-30253-2

U hrvatskoj književnoj znanosti dječji je roman dugi niz desetljeća predmetom proučavanja mnogih znanstvenih studija. Prilazilo mu se s različitih teorijskih i povijesnih stajališta u nastojanju spoznaje njegove poetike, povijesne periodizacije i tipološke klasifikacije. Unoseći suvremen, interdisciplinarni pristup u književno-teorijskom, stilističkom i povijesnom proučavanju hrvatskoga dječjega romana, Dubravka Zima objavila je novu knjigu – opsežnu studiju o povijesti dječjega lika u hrvatskom dječjem romanu, imenovanu zanimljivim naslovom – *Kraći ljudi*. Interpolirajući dio naslova Hitrečeva složeno komponiranoga romana, autorica je preuzela svu složenost dijakronijske interpretacije dječjega lika od ranih hrvatskih dječjih romana do kraja dvadesetoga stoljeća.

Knjiga Dubravke Zime sastoji se od trinaest poglavlja kojima nas autorica kronološkim slijedom (uz izuzetak pristupa romanima s ratnom tematikom i adolescentskom romanesknom sustavu), sa znanstveno utemeljenom širinom uvida u odabranu problematiku provodi kroz povijest dječjega lika u hrvatskom dječjem romanu devetnaestoga i dvadesetoga stoljeća. U uvodnom dijelu autorica objašnjava predmet svoga istraživanja te obrazlaže teorijsko polazište zasnovano na interdisciplinarnom pristupu istraživanja projekcije djetinjstva i djeteta u hrvatskom dječjem romanu. Prihvaćajući Majhutovo određenje dječjega romana, zasnovano na kategoriji implicitnoga čitatelja, koje pretpostavlja izvjesna društvena očekivanja, Zima svoje istraživanje omeđuje rasponom od početaka razvoja ove književne vrste u devetnaestom stoljeću pa sve do prijelomne 2000. godine. Teorijsku podlogu istraživanja zasniva na polazištima istaknutih teoretičara dječje književnosti i djetinjstva koji djetinjstvo smatraju društveno uvjetovanim, određujući pojam djeteta kao konstrukta u koji se upisuju društvena i povijesna značenja. Polazeći, dakle, od društvene uvjetovanosti dječjega lika, bez pretenzije za strogim ukalupljivanjem tipova predodžbi djeteta, slijedom teorijskih postavki engleskoga sociologa Chrisa Jenksa o dvjema suprotstavljenim